

IMPERIALIZEM V 21. STOLETJU

JOHN SMITH (1956) je britanski strokovnjak za mednarodno politično ekonomijo, neodvisni raziskovalec in aktivist. Leta 2010 je doktoriral na Univerzi v Sheffieldu, v zadnjih desetletjih je med pomembnimi avtorji iz kroga *Monthly Review*, najuglednejše ameriške marksistične publikacije in založbe. Mednarodno se je uveljavil z raziskavami o mednarodni trgovini v 21. stoletju, na podlagi katerih je leta 2016 izdal pričujočo knjigo. Zanj je prejel spominsko nagrado Paula A. Barana in Paula M. Sweezyja, ki spadata med najpomembnejše ameriške marksiste vseh časov.

John Smith

Imperializem v 21. stoletju

Globalizacija, presežno izkoriščanje
in končna kriza kapitalizma

Prevedla Marko Kržan in Jernej Meden

SOPHIA
Ljubljana 2026

John Smith

Imperializem v 21. stoletju

Globalizacija, presežno izkoriščanje in končna kriza kapitalizma

Izvirnik: *Imperialism in the Twenty-First Century: Globalization, Super-Exploitation, and Capitalism's Final Crisis* (New York: Monthly Review Press, 2016)

© Monthly Review Press, 2016

Slovenska izdaja: Založba Sophia, 2026 .

Fotografija na naslovnici: Tovarna oblačil Ando International (Better Work Vietnam),

© ILO/Aaron Santos.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

339.97:327.2

330.342.14

SMITH, John Charles, 1956–

Imperializem v 21. stoletju: globalizacija, presežno izkoriščanje in končna kriza kapitalizma/
John Smith; prevedla Marko Kržan in Jernej Meden. – Ljubljana: Sophia, 2026. –
(Naprej! (2012), ISSN 2385-880X)

Prevod dela: Imperialism in the twenty-first century

ISBN 978-961-7227-17-8

COBISS.SI-ID 273554947

Vsebina

Uredniška opomba ix

- 1 Svetovno blago 1
Majica · iPhone · Skodelica kave
- 2 Podizvajalstvo ali globalizacija proizvodnje 37
Predhodniki svetovnega podizvajalstva · Globalizacija proizvodnih procesov · Izvozno usmerjena industrializacija: velika razpršenost ali ozka koncentracija? · Storitve in globalizacija proizvodnje
- 3 Dve obliki podizvajalskega razmerja 73
Tuje neposredne naložbe (TNN) · Distancirano podizvajalstvo · Struktura svetovne trgovine · Napredovanje oziroma »vzpenjanje po vrednostni verigi« · Počasno naraščanje deleža Juga v svetovnem industrijskem izvozu
- 4 Delavstvo na Jugu ni nič več obrobno 111
Preprečevanje prostega gibanja delavcev in nastanek Juga · Neformalno gospodarstvo: »relativno presežno prebivalstvo« v kapitalizmu · Feminizacija dela in proletarizacija žensk
- 5 Svetovni plačni trendi v neoliberalni dobi 151
Slaba kakovost podatkov o plačah po svetu · Pasti paritete kupne moči · Anomalija kupne moči ter ločnica med Severom in Jugom · Upadanje delavskega deleža BDP-ja · Naraščanje plačnih neenakosti · Svetovni plačni trendi v neoliberalni dobi · Plače v času kriz · Plače in mit o konvergenci

- 6 Anomalija kupne moči in paradoks produktivnosti 193
Zakaj tržni menjalni tečaji podcenjujejo »šibke valute«? · Paradoks produktivnosti
 - 7 Svetovna delovna arbitraža: ključno gonilo globalizacije proizvodnje 219
Svetovna delovna arbitraža: vse bolj nujna preživetvena strategija · Svetovna delovna arbitraža in marksistične teorije globalizacije in imperializma · Odvisnostna teorija in mednarodne razlike v stopnji izkoriščanja
 - 8 Imperializem in zakon vrednosti 263
Lenin in imperializem · Marxov *Kapital* v enaindvajsetem stoletju · Položaj podizvajalstva v zgodovini kapitalizma
 - 9 Iluzija BDP-ja 295
Kaj je BDP? – Prvi del · Kaj je BDP? – Drugi del · Koncept vrednostne verige · Tri razsežnosti iluzije BDP-ja · Sklep: BDP v dobi globalizirane proizvodnje
 - 10 Vse poti vodijo v krizo 329
Vzroki finančne krize · Podizvajalstvo in financializacija · Svetovni Jug v svetovni krizi · Vse poti vodijo v krizo · Zaključek
- Imensko kazalo* 373

UREDNIŠKA OPOMBA

Imperializem se je pred nedavnim, zlasti po začetku rusko-ukrajinske vojne leta 2014, vrnil v splošni medijski obtok. Toda ni se vrnil kot koncept, ki bi omogočil boljše razumevanje stvarnosti, ampak kot ideologem, ki stvarnost kvečjemu zamegljuje. John Smith je v pričujoči knjigi pronicljivo analiziral ekonomsko plat sodobnega imperializma, tj. mehanizme in procese, ki omogočajo presežno izkoriščanje delovnih ljudi iz t. i. obrobni držav in presežno izrabljanje tamkajšnjih naravnih virov. Analizi politične plati imperializma pa je naše uredništvo posvetilo tematska bloka v reviji *Borec*: »Sodobni imperializem«, št. 787–789, let. LXXIII, 2021; »Vojna v dobi sodobnega imperializma« št. 823–825, let. LXXVI, 2024.

Vir: Svetovna banka, World Development Indicators.

^aPariteta kupne moči.

Namesto *konservativnega* gesla:

»*Poštena dnevna mezda za pošteno dnevno delo!*«

mora napisati na svojo zastavo *revolucionarno* geslo:

»*Proč z meznim sistemom!*«¹

¹ Karl Marx, »Mezda, cena in profit«, prev. Mirko Košir, v Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela v petih zvezkih* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979), zv. 4., 219.

Svetovno blago

Zrušenje osemnadstropne stavbe Rana Plaza, v kateri je bilo več tekstilnih tovarn, banka in nekaj trgovin, v industrijski četrti bangladeške prestolnice Daka, 24. aprila 2013, v katerem je umrlo 1133 tekstilnih delavk in delavcev, 2500 pa je bilo ranjenih, je bila ena najhujših delovnih nesreč, kar jih beleži zgodovina.¹ Sama katastrofa, žalost in bes tekstilnih delavk in delavcev ter njihovo iskanje pravice so vzbudili sočutje in solidarnost delovnih ljudi po vsem svetu – pa tudi mrzlične poskuse velikih korporacij, ki dobivajo svoje proizvode iz bangladeških tovarn, a zavračajo vsakršno odgovornost za mižerne plače, življenjske in delovne pogoje tistih, ki proizvedejo vse njihovo blago, da bi zaščitile svoj ugled. Ogorčenje je bilo še večje zato, ker so se dan pred nesrečo na stavbni konstrukciji pojavile razpoke, zaradi česar je dala inšpekcija stavbo izprazniti in priporočila, naj ostane zaprta. Banka in trgovine v pritličju so nasvet upoštevale, tisoče oblačilnih delavk in delavcev pa so poslali nazaj na delo, češ da jih bodo sicer odpustili. Ko so zagnali generatorje, ki so bili nezakonito postavljeni v najvišjem nadstropju, se je stavba zrušila. Jyrki Raina, generalni sekretar mednarodne sindikalne zveze INDUSTRIALL, je katastrofo označil za »množični industrijski pokol«.

Kriki tisočerih ujetih in pohabljenih, ki so jih ob zrušitvi pokopali beton in stroji, so sprožili udarni val, ki ga je okrepilo ogorčenje milijonov po svetu. Katastrofa je postala najodmevnejša novica. Povezava potrošnikov oblek, na-

1 Poročilo britanskih parlamentarcev navaja, da je bila »stavba, v kateri so bile kar tri tovarne oblačil, zgrajena izključno za namene maloprodaje. Teža več tisoč delavcev in električnih generatorjev je za skoraj šestkrat presegala težo, ki naj bi jo stavba prenesla. Ugotovljeno je bilo, da so bili nosilni stebri postavljeni nenačrtno, strokovnjaki utemeljeno domnevajo, da so bili gradbeni materiali in metode neustrezni.« Bangladesh all Party Parliamentary Group, *After Rana Plaza: A Report Into The Ready-Made Garment Industry in Bangladesh*, 2013, 18, dostopno na: http://www.annemain.com/pdf/appg_Bangladesh_Garment_industry_report.pdf.

rejenih v Bangladešu, z ljudmi, katerih roke so njihove obleke naredile in ki so živeli v grozljivih razmerah, je postala otipljiva. Udarni val iz Rana Plaze je kot močan rentgenski žarek osvetlil notranjo strukturo svetovnega gospodarstva in nazorno pokazal temeljno resnico svetovnega kapitalizma, ki je praviloma ne vidimo in se je ne zavedamo: njegova vitalnost je odvisna od skrajnih stopenj izkoriščanja delavcev v državah z nizkimi plačami, kamor se je preselila proizvodnja potrošnih dobrin in polizdelkov. Pozornost sveta je bila usmerjena predvsem na mizerne plače v Bangladešu: tudi po 77-odstotnem dvigu novembra 2013 so bile namreč še vedno nižje kot v vseh drugih velikih svetovnih izvoznih; na smrtonosnost tamkajšnjih tovarn: le pet mesecev pred katastrofo je v požaru v bližnjem obratu Tazreen Fashions umrlo 112 delavk in delavcev, ki so delali pozno v noč, ujeti za zapahnjenimi okni in zaklenjenimi vrati; na nasilno omejevanje sindikalnih pravic: sindikaliste so nenehno šikanirali, pretepali in neutemeljeno aretirali; in na incestuozna razmerja med lastniki tovarn, politiki in policijskimi funkcionarji v Bangladešu: noben delodajalec v bangladeški oblačilni industriji ni bil nikoli obsojen zaradi kršenja zakonov o zdravju in varnosti pri delu.² Vse to je za našo raziskavo posebej relevantno zato, ker je oblačilna industrija »najizrazitejši primer blagovnih verig, ki jih vodijo kupci ... svetovni kupci odločajo, kaj, kje in kdo bo proizvajal ter po kakšni ceni«. ³ Bangladeška oblačilna industrija je izčiščena oblika izvozno naravnane strategije industrializacije, ki jo izvajajo kapitalistične vlade po vsem svetovnem Jugu. Oziroma, če uporabimo besede, s katerimi se je na katastrofo Rana Plaze odzvala generalna sekretarka Britanskega sindikalnega kongresa Frances O'Grady: »Ta grozljiva izguba življenj dokazuje, da je Bangladeš ciljna črta na svetovni dirki za najslabše delovne pogoje.«⁴

-
- 2 Decembra 2013, trinajst mesecev po tem, ko je v požaru umrlo 112 delavk in delavcev, so lastnico tovarne, Mahmudo Akter, in njenega moža, Delwarja Hossaina, ter enajst njunih direktorjev obtožili »nenaklepne uboja« – to je bil prvi poskus pregona šefov tovarn zaradi kršitev zakonodaje o zdravju in varnosti pri delu v zgodovini bangladeške države. Če bodo spoznani za krive, jim grozi od sedem let zapor do dosmrtna zaporne kazni. Tretjega septembra 2015 je bilo rečeno, da bi se lahko njihovo sojenje začelo oktobra tega leta. Prvega junija 2015 so Sohela Rano, lastnika Rana Plaze, in 41 direktorjev obtožili umora, za kar je v Bangladešu najvišja zagrožena kazen usmrtitev. V času pisanja te knjige datum sojenja še ni bil določen.
 - 3 Karina Fernandez-Stark, Stacey Frederick in Gary Gereffi, *The Apparel Global Value Chain: Economic Upgrading and Workforce Development* (Durham, Center on Globalization, Governance, and Competitiveness, Duke University: 2011), 7.
 - 4 »Bangladesh factory collapse the result of appalling working conditions, says TUC (Britain's Trades Union Congress)«. Izjava za javnost, 25. april 2013.

Mizerne plače, smrtno nevarne tovarne in zaudarjajoči slumi v Bangladešu so tipičen primer razmer, v katerih živijo stotine milijonov delovnih ljudi po vsem svetovnem Jugu, in vir presežne vrednosti, ki zagotavlja dobičke in omogoča čezmerno potrošnjo v imperialističnih državah. Prebivalci Bangladeša so hkrati tudi na udaru druge pogubne posledice brezobzirnega kapitalističnega izkoriščanja živega dela in narave: »podnebnih sprememb«, ki bi jih bilo pravilneje imenovati *kapitalistično uničevanje narave*. Večina Bangladeša je nižinskega, zato ob naraščanju morske gladine in vse močnejših monsunih vse več kmetijskih zemljišč poplavlja slana voda, kar pospešuje izseljevanje v mesta. Zaradi tega se prebivalstvo bangladeškega glavnega mesta Dake – enega izmed največjih in najgostejše naseljenih mest na svetu –, ki se je v zadnjih dvajsetih letih podvojilo, vsako leto poveča še za 600.000 prebivalcev.⁵ Zaradi pretirane porabe sladke vode so tamkajšnji vodonosniki izčrpani in, kar je še huje, izpostavljeni kontaminaciji z morsko vodo. Povrh vsega Daka leži na aktivnem potresnem območju. Seizmologi opozarjajo, da bi potres z močjo 7,5 stopnje po Richterjevi lestvici Dake porušil do tal in da bi usoda Rana Plaze lahko doletela 80.000 stavb.⁶ Te negativne posledice kapitalističnega razvoja niso upoštevane v izračunih bangladeškega BDP-ja, a so še kako resnične, čutijo jih tamkajšnji delavci, kmetje in naravno okolje. Ti plačujejo ceno, toda kdo ima od tega korist? Koliko plodov tega izkoriščanja se porabi za kapitalistični razvoj v Bangladešu, koliko pa za zagotavljanje kapitalistične akumulacije v imperialističnih državah?

Številni opazovalci so katastrofi Tazreena in Rana Plaze primerjali z znamenitimi katastrofami, ki so se pred več kot sto leti zgodile v Združenih državah Amerike in Evropi, češ da bi lahko postali povod za usklajeno ukrepanje, ki bi šefe bangladeških tovarn oblačil prisililo, da končno uredijo razmere. Amy Kazmin je v *Financial Timesu* zapisala:

Povsod po svetu so bile industrijske katastrofe učinkovit povod za spremembe. Požar v newyorški tovarni bluz Triangle Shirtwaist, v katerem je umrlo 146 oblačilnih delavcev (večinoma žensk) – med drugim zato, ker so bili požarni izhodi zaklenjeni –, je prispeval h kreelitvi Mednarodnega sindikata delavcev

5 Po poročanju Hasana Kamrula bangladeška vlada trenutno kar polovico svojega letnega proračuna porabi za popravila cest, prepustov in mostov, ki jih poškodujejo vsakoletne poplave, ki »ogrožajo prav vse«. *Dhaka Tribune*, 9. november 2009: <http://www.dhakatribune.com/op-ed/2013/nov/09/threat-us-all#sthash.dGhBxoan.dpuf>.

6 Sama Rana Plaza je bila zgrajena na osušenem močvirju.

ženskih oblačil, ki se je uspešno boril za boljše delovne pogoje tovarniških delavcev, tudi za varnost pri delu. Marsikdo danes pravi, da bi lahko tudi katastrofa Rana Plaze – ki se je zgodila pol leta po požaru v še eni bangladeški tovarni, Tazreen Fashions, v katerem je umrlo 112 ljudi – privedla do podobnih sprememb.⁷

Katastrofa Rana Plaze bo brez dvoma spodbudila prizadevanja za okrepitev sindikatov v bangladeški oblačilni industriji. Toda novinarka *Financial Timesa* opozablja na dve. Delodajalci so se na krepitev Mednarodnega sindikata delavcev ženskih oblačil odzvali s selitvijo proizvodnje v zvezne države na jugu ZDA, kjer sindikatov ni bilo, sčasoma pa nasploh iz Združenih držav Amerike, v države, kot je Bangladeš. Dandanes je samo dva odstotka oblačil, ki jih nosijo v Združenih državah Amerike, dejansko izdelanih v tej državi. Peter Custers je opozoril še na druge šibke točke naivnega liberalnega pogleda, ki ga je izrazila Amy Kazmin:

Zavedati se je treba strukturnih razlik med britansko industrijo v 19. stoletju in industrijo v sodobnem Bangladešu. Lastniki bangladeških tovarn oblačil so namreč v nasprotju z lastniki britanskih tovarn na spodnjem koncu mednarodne verige podizvajalskih razmerij, ki sega od proizvodnih enot v Bangladešu preko posrednikov do maloprodajnih podjetij v državah Severa ... Proizvodnjo oblačil so preselili v tretji svet in nato še razselili po tretjem svetu zato, da bi zajeli cenene vire mezdnega dela. Tamkajšnji podjetniki sicer pridejo do dela tam ustvarjene presežne vrednosti, toda ne večine. Skratka, čeprav izžemanje presežne vrednosti organizirajo bangladeški lastniki, njegove sadove v največji meri žanjejo podjetja na severu.⁸

Zrušenje Rana Plaze ni le osvetlilo neusmiljenega in skrajnega izkoriščanja bangladeških delavcev, ampak je tudi razgalilo skrito strukturo svetovnega kapitalističnega gospodarstva, saj je pokazalo, v kolikšni meri je razmerje delo–kapital postalo razmerje med kapitalom s Severa in delom z Juga. Oblačilna industrija je bila prva industrijska panoga, katere proizvodnja se je preselila v države z nizkimi plačami, pa vendar so moč in dobički ostali trdno v rokah

7 Amy Kazmin, »Bangladesh factory collapse a catalyst for workers' rights«, *Financial Times*, 3. maj 2013.

8 Peter Custers, *Capital Accumulation and Women's Labor in Asian Economies* (New York: Monthly Review Press, 2012), 162.

podjetij v imperialističnih državah. Ta stvarnost se zelo razlikuje od fantazij, ki jih širijo apologeti neoliberalizma. Le redki poznavalci bi zanikali, da Primarku (v Združenih državah Amerike znanemu kot Jcpenney), Walmartu, M&S-u in preostalim največjim britanskim in ameriškim trgovcem na drobno koristi izkoriščanje bangladeških oblačilnih delavcev. Zakaj bi sicer tako prizadevno selili proizvodnjo svojih oblačil k zunanjim izvajalcem v države, ki so na dnu skupine držav z nizkimi plačami? Če malo bolje premislimo, ugotovimo, da imajo koristi tudi drugi: trgovski kapitalisti, ki so lastniki stavb, ki jih najemajo trgovci na drobno, morje podjetij, ki jim nudijo oglaševalne, varnostne in druge storitve; pa tudi države, ki obdavčijo njihove dobičke in plače njihovih zaposlenih ter poberejo DDV od vsake prodaje. Pa vendar, sodeč po trgovinskih in finančnih podatkih *niti cent* dobičkov ameriških, evropskih in japonskih podjetij ter davčnih prihodkov držav ne izvira iz izžemanja delavcev, ki izdelujejo njihovo blago. Visoki pribitki na proizvodne stroške se namreč v Veliki Britaniji in drugih državah, kjer se to blago potroši, prikazujejo kot »dodana vrednost« s perverzno posledico, da vsako oblačilo bistveno bolj poveča BDP države, v kateri se potroši, kot pa države, v kateri je bilo proizvedeno.⁹ Samo ekonomist si lahko misli, da s tem ni nič narobe!

Vsi podatki in izkustvo, *razen ekonomskih podatkov*, kažejo na to, da delavci, ki dolgo in trdo delajo za nizke plače, veliko prispevajo k dobičkom Primarka, Walmarta in drugih zahodnih podjetij, kjer se prodaja blago, ki so ga izdelali. Pa vendar v podatkih o trgovini, BDP-ju in finančnih tokovih ni niti sledu o njihovem prispevku; nasprotno, videti je, kot da glavnina vrednosti, ki se realizira pri prodaji tega blaga, in ves dobiček, ki ga požanjejo maloprodajni velikani, izvirata iz države, kjer se to blago potroši. Analiziranje in razvozlanje te zagonetke sta osrednji nalogi te knjige. Naš prvi korak je proučitev socialnih, ekonomskih in političnih razmerij med delavci in delodajalci, ki so vtkana v prav vsako obleko, izdelano v državah z nizkimi plačami, kot je Bangladeš, in prodano v trgovskih središčih po vsem imperialističnem svetu, kjer se proda več kot 80 odstotkov oblačil, izdelanih v Bangladešu. Ta korak bomo nato dopolnili s forenzično preiskavo dveh drugih reprezentativnih »svetovnih blag«: Applovega iPhonea in skodelice kave.

9 Peter Custers citira pogovor z Michaelom Chossudovskim, ki ugotavlja, da se »za vsako srajco, izdelano v Bangladešu in prodano na svetovnem trgu za tri dolarje, BNP držav uvoznic, ki so članice OECD-ja, poveča za približno 32 ameriških dolarjev«. Peter Custers, *Capital Accumulation and Women's Labor*, op. 141.

MAJICA

Tony Norfield v članku »Kitajska cena« opiše zgodbo majice, narejene v Bangladešu, ki jo švedski maloprodajni trgovec Hennes & Mauritz (H&M) v Nemčiji proda za 4,95 evra.¹⁰ H&M bangladeškemu proizvajalcu za majico s kratkimi rokavi plača 1,31 evra oziroma 28 odstotkov končne prodajne cene. Od tega gre 40 centov za stroške 400 g surovega bombaža, uvoženega iz Združenih držav Amerike; ladijski prevoz do Hamburga stane nadaljnjih 6 centov na majico. Od prodajne cene torej v Bangladešu ostane 95 centov, ki si jih razdelijo lastnik tovarne, delavci, dobavitelji vhodnih vložkov in surovin ter bangladeška vlada; za ta znesek se poveča bangladeški BDP. Preostalih 3,54 evra pa se všteva v BDP Nemčije, države potrošnje, in se deli takole: 2,05 evra odpade na stroške in dobičke nemških prevoznikov, trgovcev na debelo, trgovcev na drobno, oglaševalcev itn. (del tega bo v obliki različnih davkov pripadlo državi); H&M ima 60 centov dobička od vsake majice; nemška država z DDV-jem zajame 79 centov prodajne cene; 16 centov pa odpade na razne »druge postavke«. Skratka, kot pravi Norfield, »velik del dohodka od prodajne cene dobijo država v obliki davkov in različni delavci, direktorji, lastniki zemljišč in podjetij v Nemčiji. Poceni majice in razni drugi uvoženi izdelki so po eni strani dostopni potrošnikom, hkrati pa so tudi pomemben vir dohodkov države in vseh ljudi v bogatejših deželah.«

Ne smemo prezreti ključne Norfieldove poante, kajti to je tisto, kar poskušajo številni liberalci in socialisti v imperialističnih državah na vsak način potlačiti. H&M ima seveda lepe dobičke, ki pa jih močno zasenči delež, ki si ga vzame država, ko se DDV-ju prištejejo vsi davki na plače in dobičke H&M-a ter dobaviteljev storitev. Leta 2013 so bile že samo ameriške carine na uvožena oblačila večje od skupnih plač delavcev, ki so te izdelke naredili. Država, kot vemo, ta denar porabi za financiranje vojn v tujini, zdravstvenega varstva, socialne varnosti, nekaj centov pa celo povrne revnim državam v obliki »mednarodne pomoči«. Kot pravi Tony Norfield, so nizke plače v Bangladešu razlog, »zakaj imajo lahko bogatejše države veliko prodajalcev, dostavljavcev, menedžerjev in administrativnih uslužbencev, računovodij, oglaševalskih direktorjev in različnih oblik socialnih prejemkov, pa še veliko drugega«.¹¹ Njegov sklep je

10 Tony Norfield, »The China Price«, dostopno na: <http://economicsofimperialism.blogspot.com/2011/06/what-china-price-really-means.html>. Njegov vir je članek »Das Welthemd« (svetovna majica), *Die Zeit*, 17. december 2010, <http://www.zeit.de/2010/51/Billige-T-Shirts>.

11 Tony Norfield, »The China Price«.

neizprosni: »Raven plač v Bangladešu je res izjemno nizka, toda tudi nekajkrat višje plače v drugih revnih državah napeljujejo k istemu sklepu: zatiranje delavcev v revnejših državah neposredno ekonomsko koristi množici ljudi v bogatejših državah.« Po Norfieldovem izračunu bangladeška tovarna izdelava 125.000 majic na dan, od katerih polovico proda H&M-u, preostale pa drugim zahodnim trgovcem na drobno. Delavka, ki zasluži 1,36 evra na dan za 10–12 ur dela, izdelava 250 majic na uro oziroma 18 majic za vsak cent prejete plače. Njena tovarna je ena izmed 5000 tovarn oblačil v Bangladešu, v katerih je zaposlenih 4 milijone ljudi, od tega 85 odstotkov žensk. Po podatkih Svetovne organizacije dela znaša povprečna plača »delavk, ki strojno izdelujejo in sestavljajo izdelke,« 73 odstotkov plače njihovih sodelavcev.¹² Kljub ogromnemu prilivu žensk v tovarne oblačil je delež žensk v celotni delovni sili v Bangladešu eden najnižjih na svetu. Leta 2010 je bilo zaposlenih le 33,9 odstotka delovno sposobnih žensk, medtem ko je delež pri moških znašal 79,2 odstotka.

Kot rečeno so plače v bangladeških tovarnah med najnižjimi na svetu. Komisija britanskega parlamenta, ki je po katastrofi Rana Plaze preiskovala razmere v bangladeški oblačilni industriji, je ugotovila, da je »primerjalna prednost Bangladeša, njegovo edino premoženje, ki je kaj vredno, njegovo poceni delo in temu ustrezno nizek strošek dela na enoto proizvoda.«¹³ Poglobljeno poročilo vodilne ameriške svetovalne družbe McKinsey & Co. o rasti bangladeškega izvoza oblačil vsebuje obsežno raziskavo o odnosu ameriških trgovcev na drobno z zunanjimi izvajalci, ki ugotavlja, da je »konkurenčna raven cen (v Bangladešu) vsekakor glavna prednost – vsi vodje nabave, ki so sodelovali v študiji, so povedali, da je cenovna privlačnost prvi in glavni razlog za nabavljanje v Bangladešu.«¹⁴ Cena, ki se zdi nabavnikom tako privlačna, je seveda cena delovne sile, vendar pa McKinsey & Co., ki noče žaliti čustev svojih velepodjetniških strank, v vsej svoji študiji nikjer ne omeni nizkih plač. Več mesecev po katastrofi Rana Plaze so bangladeško industrijo konfekcijskih oblačil pretresali valovi stavk in demonstracij z zahtevami po dvigu plač (ali izplačilu neizplačanih plač), pravici do ustanavljanja sindikatov in spoštovanju predpisov o zdravju in varnosti pri delu, za katere se v glavnem nihče ni menil. Bangladeška vlada, v kateri so številni vodilni funkcionarji tudi lastniki tovarn, se je odzvala enako kot ob prejšnjih nemirih v letih 2006,

12 ILO, *Decent Work Country Profile – Bangladesh* (Ženeva: ILO, 2013).

13 *After Rana Plaza*.

14 McKinsey & Co., *Bangladesh's Ready-Made Garments Landscape: The Challenge of Growth*, 2013. Dostopno na: http://www.mckinsey.de/sites/mck_files/files/2011_McKinsey_Bangladesh.pdf, 7.

2010 in 2012: z represijo rednih policijskih enot, *ansarjev* (podeželskih milic) in »protiterorističnega« bataljona za hitro posredovanje, ki so prišli na pomoč industrijski policiji, ustanovljeni med stavkovnim valom leta 2010 z edinim namenom, da nadzoruje območja z oblačilno industrijo in duši proteste delavcev. S svojimi 2900 policisti je nasprotje inšpektorata z vsega skupaj 51 inšpektorji, ki so bili v času katastrofe Rana Plaze zadolženi za uveljavljanje zakonov o zdravju in varnosti, o spodnji starostni omejitvi dela in o minimalni plači v vseh 200.000 obrtnih in tovarniških obratih v Bangladešu, od katerih jih je 5000 v oblačilni panogi.¹⁵

Kljub temu je bangladeška vlada zaradi naraščajoče borbenosti delavcev in zaradi pozornosti svetovne javnosti novembra 2013 privolila v 77-odstotni dvig minimalne plače. To je bila pomembna zmaga, toda bistveno manj od 170-odstotnega povečanja, ki so ga delavci zahtevali in za katero se še vedno borijo. Njihove plače ostajajo bistveno nižje od ocenjenih stroškov prehrane, obleke in stanovanja njihovih družin. Po oceni Azijskega zavezništva za zajamčeno plačo – združenja azijskih sindikatov in aktivističnih skupin, kot je Kampanja za čiste obleke – nova minimalna plača znaša le petino tega, kar je potrebno za prehrano, stanovanje in obleko oblačilnega delavca, enega dodatnega odraslega in dveh vzdrževanih otrok.¹⁶ Dvig plač leta 2013 je bil prvo povečanje po letu 2010, od takrat pa so se cene zaradi inflacije na splošno povišale za 28 odstotkov, medtem ko so se osnovne potrebščine, kot so živila in jedilno olje, podražile še veliko bolj.

Nizke plače omogočajo visoke pribitke. V našem primeru je pribitek na proizvodne stroške majico »hitre mode« 152 odstotkov. Pri dražjih izdelkih najdemo veliko višje pribitke; razvpit primer je replika nogometne majice, »prava zlata jama, pri čemer je velika večina prodanih v Veliki Britaniji, narejenih na Daljnem vzhodu za približno 5 funtov. Tovarna jih pošlje podjetjem, ki tržijo športna oblačila, z okoli 50-odstotnim pribitkom. Ta pa dodajo še 100 odstotkov pribitka in jih prodajo trgovcem na drobno za okrog 14 funtov. Trgovci na drobno dodajo svoj pribitek, ki znaša vsaj 150 odstotkov, s čimer najnižja priporočena prodajna cena narase na vsaj 35 funtov. To je 700 odstotkov več od stroška izdelave.«¹⁷ Neki drugi analitik ocenjuje, da v Bangladešu

15 Gl.: <http://www.thedailystar.net/beta2/news/factory-watch-just-farcical/>.

16 Gl.: <http://www.cleanclothes.org/livingwage/calculating-a-living-wage> in <http://www.cleanclothes.org/livingwage/living-wage-versus-minimum-wage>.

17 Gl. *Practical Stock Investing*, blog Dana Duana: <http://practicalstockinvesting.com/2013/05/21/pricing-out-a-low-end-shirt-investment-implications/>.

narejena polo majica КР MacLane, ki se v Združenih državah Amerike na drobno prodaja za 175 dolarjev, prinese solidnih 718 odstotkov pribitka na svoje proizvodne stroške, medtem ko se lahko polo majica Hermès, ki se prodaja za 455 dolarjev, pohvali kar z dobrih 1800 odstotki.¹⁸ Ti osupljivi pribitki so pravo nasprotje izjemno nizkih marž, ki ostanejo bangladeškim dobaviteljem. Rubana Huq, lastnik tovarne oblačil v Bangladešu, v zapisu za *Wall Street Journal* trdi, da z vsako majico, katere proizvodni stroški znašajo 6,62 dolarja, zasluži 12,5 centa, torej 2 odstotka pribitka.¹⁹ Ta bangladeška lastnica tovarne sicer nikakor ni nepristranska, zato je treba njene navedbe vzeti z rezervo, toda da svetovni kupci neusmiljeno zbijajo ceno, je nespodbitno dejstvo, kar priznava tudi poročilo britanske parlamentarne preiskovalne komisije: »V dobavnih verigah, ki jih obvladujejo kupci, so marže nizke, strah, da bo nekdo ponudil nižjo ceno, pa velik. Zato lahko nabavne prakse znanih znamk spodbujajo kršenje varnostnih in zdravstvenih predpisov z nerazkritim podizvajalstvom, čezmernim delovnim časom in povečevanjem tovarn brez dovoljenj.«²⁰

Slikovito pričevanje o tem, kakšnim pritiskom transnacionalk so podvržena dobaviteljska podjetja, je podal lastnik tovarne Ali Ahmad, ki se je oglasil potem, ko je v požaru v tovarni v Karačiju septembra 2012 zgorelo 289 oblačilnih delavk in delavcev:

Opravlja imamo s stavkami, izpadi elektrike, krajevnimi mafijami, ki ti zaračunavajo varščino – z vsem mogočim ... Opravlja imamo tudi z neusmiljenimi kupci iz Amerike, ki jim ni mar, kaj delaš, samo da vse narediš pravočasno ... Vsakič, ko zamudimo, nas to udari po žepu. To pomeni izpad marže. To pomeni, da moramo svoja naročila izpolniti hitro. Kot lastnik tovarne sem zaradi tega opravil že nič koliko nadur.²¹

Po besedah Johna Picklesa, vodilnega poznavalca svetovne oblačilne industrije, so bili svetovni kupci pri zniževanju plač tako uspešni, da so začeli pred kratkim pozornost posvečati drugim vidikom: »Mejni učinki zniževanja stroškov dela

18 Rhian Nicholson, »5 biggest retail markups«, *Yahoo Finance UK*, 2011: <http://uk.finance.yahoo.com/news/The-5-biggest-retail-mark-ups-yahoofinanceuk-2638718762.html>.

19 Rubana Huq, »The economics of a \$6.75 Shirt«, *Wall Street Journal*, 16. maj 2013, <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887323582904578485300080843278.html>.

20 *After Rana Plaza*, 15.

21 Dara Brown, »'We were trapped inside': Pakistan factory fires kill at least 261«, *NBCnews.com*, 12. september 2012: http://worldnews.nbcnews.com/_news/2012/09/12/13819640-we-were-trapped-inside-pakistan-factory-fires-killat-least-261?lite

so se zadnja leta precej zmanjšali. Ko se je raven plač spustila pod življenjske stroške in je ni bilo mogoče več znižati, so začeli kupci in dobavitelji iskati prihranke v drugih delih vrednostne verige (pri materialnih stroških, transakcijskih stroških, logistiki, upravljanju povpraševanja itn.).²² Posledica tega je povečevanje pritiska na dobavitelje, da znižajo skupne stroške, ne spoštujejo predpisov o zdravju in varnosti, uvedejo prisilno nadurno delo in da delo oddajo podizvajalskim tovarnam, ki so nižje v verigi in v katerih so delovni pogoji praviloma še slabši kot pri dobaviteljih prvega ranga. Takole je stanje opisano v *Svetovnem naložbenem poročilu* Konference Združenih narodov o trgovini in razvoju (UNCTAD) za leto 2013: »V delovno intenzivnih panogah (kot sta tekstilna in oblačilna industrija), v katerih lahko svetovni kupci znižujejo stroške zaradi svoje pogajalske moči, so posledica tega pritiska pogosto nižje plače ... Poleg nizkih plač so posledica težnje po zniževanju stroškov tudi resne kršitve na področju varnosti in zdravja pri delu.«²³

Vendar pa lahko »svetovni kupci« računajo, da jim bo v bran stopila kaka akademska priča. »Lastnikom tovarn grozijo velikanske izgube, če ne izpolnijo naročila, in strogi finančni penali, če ga ne izpolnijo pravočasno,« piše v obsežni raziskavi, ki sta jo Sarah Labowitz in Dorothée Baumann-Pauly izvedli za newyorško poslovno visoko šolo Stern.²⁴ To poročilo za nizke plače in smrtonosne delovne pogoje krivi skorumpiranost bangladeških oblasti, nestabilno preskrbo z elektriko, prenaseljenost – kratka, vse razen zavestne in namerne politike multinacionalnih korporacij. Avtorici ne poskušata ustvariti niti videza objektivnosti, saj že na začetku zapišeta, da je študija »napisana v kontekstu ... skupnega prizadevanja za višje standarde ... izhaja iz premise, da je oblačilna panoga izjemno koristila bangladeškim ljudem in gospodarstvu (ter da) gospodarstvo lahko deluje in tudi dejansko deluje v dobro družbe. Podpirava namen gospodarstva, da ustvarja vrednost, hkrati pa poudarjava pomen visokih standardov in zagotavljanja človekovih pravic.«²⁵ Ta laskavi

22 John Pickles, *Economic and Social Upgrading in Apparel Global Value Chains: Public Governance and Trade Policy*, 2013, 104–105. Dostopno na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2209720. – Leta 2004 se je iztekla veljavnost sporazuma o kvotah (Multi-Fibre Arrangement), ki je od leta 1974 omejevala uvoz obleke v imperialistične države z namenom zaščite tamkajšnje oblačilne industrije.

23 UNCTAD, *World Investment Report 2013*, 158–162.

24 Sarah Labowitz in Dorothée Baumann-Pauly, *Business as Usual Is Not an Option: Supply Chains and Sourcing after Rana Plaza*, (New York: NYU Leonard N. Stern School of Business, 2014), 25. Dostopno na: http://www.stern.nyu.edu/cons/groups/content/documents/webasset/con_047408.pdf.

25 Prav tam, 6.

ton je v popolnem nasprotju s hudimi očitki avtoric na račun »bangladeških oblasti, ki jim primanjkuje politične volje, tehničnih zmožnosti in virov, potrebnih za zaščito temeljnih pravic njihovih delavcev. Bangladeš je na dnu ali skoraj na dnu po vseh merilih dobrega upravljanja, vključno s pravosodjem, uveljavljanjem predpisov in odsotnostjo korupcije.«²⁶ V bran velepodjetjem se je postavil tudi profesor Džagdiš Bhagvati z Univerze Columbia, ki velja za enega najuglednejših teoretikov mednarodne trgovine in ki priznava, da je nekoliko užaljen, ker še ni dobil Nobelove nagrade za ekonomijo.²⁷ »Ker so tovarne v bangladeški lasti in upravljanju, je krivda gotovo na strani njihovih lastnikov in direktorjev, ne pa njihovih strank, ki niso krive nič bolj kot tisti izmed nas, ki so kupili obleke doma ali v tujini.«²⁸ Za to sijajno teorijo si vse-kakor *nekaj* zasluži!

NEZAVIDLJIVA ZGODOVINA TOVARNIŠKIH POŽAROV in zrušenj stavb v Bangladešu je že dolgo pred Rana Plazo sprožala burne razprave med gospodarstveniki, mednarodnimi sindikalnimi zvezami in predstavniki zahodnih oblačilnih velikanov. Že nekaj tednov po zrušenju stavbe je bila napovedana sklenitev »Sporazuma o požarni varnosti in varnosti objektov v Bangladešu«, katerega osnova je ustanovitev novega tovarniškega inšpektorata pod nadzorom upravnega odbora, ki naj bi ga vodila Mednarodna organizacija dela in v katerem naj bi bili trije predstavniki mednarodnih sindikatov ter trije predstavniki mednarodnih podjetij.²⁹ Po več mesecih lobiranja ameriških in evropskih maloprodajnih velikanov je k sporazumu pristopilo več kot štiri-deset vodilnih znamk, med katerimi pa, recimo, ni bilo GAP-a in Walmarta. Pogodbene stranke so se strinjale, da bodo »sprejele vse razumne ukrepe za to, da se prvotna inšpekcija vseh tovarn v okviru tega sporazuma opravi v prvih dveh letih«, in obljubile objavo poročil o varnosti, odpravo nepravilnosti in usposabljanje za varnost pri delu. Sporazum od dobaviteljskih podjetij zahteva, da ustanovijo odbore za zdravje in varnost pri delu, v katerih bodo

²⁶ Prav tam, 9.

²⁷ »Ne bom rekel, da me boli ... Nobenega področja mednarodne trgovine ni, o katerem ne bi pisal, in to uspešno. Ne morem govoriti v svojem imenu, ampak marsikdo pravi (da bi moral dobiti nagrado).« David Pilling, »Lunch with the FT: Jagdish Bhagwati«, *Financial Times*, 17. april 2014.

²⁸ Jagdish Bhagwati, »Responsibility is Local, not Global«, *New York Times*, 2. maj 2013. Dostopno na: <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2013/05/02/when-does-corporate-responsibility-mean-abandoning-ship/responsibility-for-sweatshops-is-local-not-global>.

²⁹ Dostopno na: http://www.cleanclothes.org/img/pdf/accord-on-fire-and-building-safety-in-bangladesh/at_download/file.

predstavniki posloводства in delavcev, ki jih imenujejo sindikati oziroma se izvolijo na »demokratskih volitvah«, če sindikata ni. Sporazum naj bi bil »pravno zavezujoč«, vendar pa vsebuje le sankcije za dobaviteljska podjetja – namreč izgubo naročil. Program naj bi financirale zahodne »znamke« s prispevki, sorazmernimi z obsegom njihovega poslovanja v dani državi. Kot smo videli, je temeljno gonilo dirke proti dnu in z njo povezanih tegob – nizkih plač, načetih stavb, katastrofalnih življenjskih pogojev – zbijanje cen s strani vodilnih podjetij. Kakšni ukrepi glede tega so predvideni v sporazumu? Dvaindvajseti člen je odziv na pritožbe lastnikov tovarn, da jih neizprosne zahteve mednarodnih trgovcev na drobno po zniževanju proizvodnih stroškov silijo v iskanje najcenejših rešitev: »Da bi tovarne spodbudili k spoštovanju zahtev glede predpisanih izboljšav in odprave pomanjkljivosti, bodo udeležene znamke in trgovci na drobno s svojimi dobavitelji uskladili trgovinske pogoje, ki bodo omogočali, da bodo tovarne finančno zmožne zagotavljati varna delovna mesta in izpolnjevati odredbe varnostnega inšpektorja.« Za nadzor nad spoštovanjem te določbe ni predviden nihče, noben upravni organ. Sproži ga lahko le lastnik tovarne, ki meni, da mu svetovni kupec ne zagotavlja ustreznih »trgovinskih pogojev«, in se odloči, da ga pokliče pred upravni odbor, ustanovljen na podlagi sporazuma. Če se ena ali druga stran ne strinja z odločitvijo upravnega odbora, lahko zadevo predloži pravno zavezujoči arbitraži. Da bi lastnike tovarn zavaroval pred grožnjo odpovedi naročil, sporazum zavezuje podjetja kupce, da se dve leti držijo obstoječih pogodb. Toda pravne varovalke ne odpravljajo skrajne asimetrije moči: ker se lastniki tovarn bojijo, da bodo obstoječi kupci odpovedali naročila in da se jim bodo drugi izogibali, se bodo težka odločili za tak postopek. Poleg tega mehanizmi, ki jih uvaja sporazum, predvidevajo tudi, da bodo predstavniki mednarodnih sindikatov soglašali s »trgovinskimi pogoji«, ki oblačilnim delavcem ne zagotavljajo plače, ki bi omogočala preživetje.

POŽARNA IN STATIČNA OGROŽENOST STAVB še zdaleč nista edini nevarnosti objektov v Bangladešu. Večina smrti in poškodb v letu po katastrofi Rana Plaze je bila posledica stampedov, ki jih je sprožil izbruh majhnih požarov, kar kaže na pomanjkanje izhodov in stopnišč.³⁰ Kljub vročemu podnebj v Bangladešu, kjer temperature pogosto presežejo 35 stopinj in kjer je zračna vlaga vse leto

30 Gl. »Podroben seznam požarnih nesreč v oblačilnih tovarnah v letih 2012–2014«, ki ga je izdelal Solidarity Centre AFL-CIO v Daki. Dostopno na: <http://www.aflcio.org/Blog/Global-action/1-year-after-rana-Plaza-Survivors-Families-Struggle-to-Survive>.

visoka, v obratih pogosto ni prezračevanja, zdravje in varnost pri delu pa še dodatno ogrožajo hlapi barvil in drugih materialov. Sporazum o požarni varnosti in varnosti objektov tega področja ne pokriva. V sporazumu prav tako nikjer ni omenjeno čezmerno in prisilno nadurno delo, ki je ključnega pomena za zdravje in varnost pri delu; dobaviteljskim tovarnam tudi ni treba dovoliti ustanovitve sindikata, čeprav je sindikalno organiziranje na ravni obrata najpomembnejša varovalka pred nevarnimi delovnimi praksami. Kljub temu je Jyrki Raina dejal, da gre za »zgodovinski sporazum«; Philip Jennings, generalni sekretar Mednarodne sindikalne mreže (UNI), je povedal, da prinaša »preobrat«, ki napoveduje »konec dirke proti dnu v svetovni dobavni verigi«; evropska sindikalna zveza IndustriALL in UNI sta svoje mednarodne partnerje v skupni izjavi velikodušno označili za »najnaprednejše modne znamke«. ³¹

Po zrušenju Rana Plaze je Jyrki Raina obljubil, da bo »svetovno moč IndustriALL-a izkoristil za zagotovitev trajnostnih pogojev za oblačilne delavce, vključno s pravico do članstva v sindikatu, plačami, ki omogočajo preživetje, in varnimi ter zdravimi delovnimi pogoji«. Kljub temu pa so sindikati v Zahodni Evropi in Severni Ameriki organizacijo protestov prepustili aktivistom proti izžemalnemu obratom ³² in dobrodelnim organizacijam ter niso storili nič, da bi svoje člane mobilizirali v solidarnosti. Sindikati v Severni Ameriki so se junija 2013 formalno pridružili »mednarodnemu dnevu ukrepanja proti smrtno nevarnim tovarnam«, toda nič ne kaže, da bi se zares potrudili za uspešnost te akcije. Po drugi strani pa so delovali v spregi z imperialističnimi državami in mednarodnimi znamkami. Britanski sindikat Unite in severnoameriški jeklarski sindikat United Steelworkers, oba člana IndustriALL-a, sta v skupni izjavi nekaj dni po katastrofi Rana Plaze ameriško in evropske vlade pozvala, naj »takoj zamrzneta dostop Bangladeša do trga na podlagi Splošnega sistema preferencialov« in »sprejmeta zakone ... ki bi prepovedali uvoz blaga, proizvedenega v izžemalnih pogojih«. ³³ Splošni sistem preferencialov (GSP) omogoča brezcarinski uvoz v Severno Ameriko in Evropo iz »najmanj razvitih držav«.

31 Gl.: <http://www.industriall-union.org/we-made-it-global-breakthrough-as-retailbrands-sign-up-to-bangladesh-factory-safety-deal/>; <http://www.industriall-union.org/industriall-uni-and-ituc-visit-bangladesh/>.

32 [Ang. *sweatshop*, prid. *sweating*. – Izraz je nastal sredi 19. stoletja in se je nanašal na podizvajalske obrate v angleški oblačilni industriji. Pomeni obrat oziroma sistem organizacije dela (*sweating system*), v katerem je zaradi slabših pogojev za delo, večje intenzivnosti dela, daljšega delovnega časa, slabšega plačila oziroma kombinacije teh dejavnikov izkoriščanje delavcev hujše kot v običajnih obratih. Prav ta organizacija dela je konkurenčna prednost teh obratov, ki so cenejši, hitrejši oziroma fleksibilnejši od običajnih.]

33 Gl.: <http://www.unitetheunion.org/news/workersunitingstatementonbangladesh/>.

V Združenih državah Amerike so sindikalni funkcionarji uspeli prepričati vlado, da je preklicala dovoljenje za brezcarinski uvoz bangladeškega blaga, na podlagi česar je predsednik Barack Obama 27. junija 2013 v kongresu svetohlinsko izjavil, da »je zdaj Bangladeš na poti k temu, da si bo lahko privoščil mednarodno priznane delavske pravice«. Richard Trumka, predsednik AFL-CIO, je rešitev pohvalil, rekoč: »Odločitev o zamrznitvi trgovinskih ugodnosti pošilja pomembno sporočilo našim trgovinskim partnerjem ... Državam, ki dopuščajo nevarne – in celo smrtonosne – delovne pogoje ter kršijo temeljne pravice delavcev, zlasti pravico do svobodnega združevanja, grozi, da bodo izgubile preferenčni dostop do ameriškega trga.«³⁴

Ta ukrep je bil v veliki meri simboličen: zaradi protekcionističnega pritiska ameriških delodajalcev in sindikalnih funkcionarjev namreč manj kot odstotek uvoza iz Bangladeša v ZDA pride brez carin. Dokler ni Obama odpravil še te izjeme, so jo najbolj izkoriščali za tobačne izdelke, poleg tega pa še za plastične vreče, opremo za golf in hotelsko posodje. Leta 2013 so ameriške oblasti od 4,9 milijarde dolarjev izvoženih oblačil iz Bangladeša zbrale 809,5 milijona carinskih dajatev, kar pomeni, da je bila povprečna carinska stopnja 16,5 odstotka.³⁵ Povprečna plača štirih milijonov delavcev bangladeške konfekcijske industrije v letu, ko je prišlo do katastrofe Rana Plaze, je pred povečanjem novembra 2013 znašala 780 dolarjev na leto, celotna plačna masa pa 3,1 milijarde.³⁶ Združene države Amerike uvozijo 22 odstotkov bangladeškega izvoza oblačil, zato lahko predpostavimo, da je 22 odstotkov od 3,1 milijarde, to je 690 milijonov dolarjev, odpadlo na plače delavcev, ki so izdelali blago, namenjeno v Združene države Amerike. Povedano drugače, carine, ki so jih leta 2013 zgolj od uvoza iz Bangladeša pobrale ameriške oblasti, so bile višje od vsote plač vseh delavcev, ki so to blago izdelali, in ta kaznovalna protekcionistična politika se izvaja na zahtevo sindikalnih funkcionarjev, ki pravijo, da jih skrbijo tegobe bangladeških delavcev!

Protekcionističnim ukrepom, ki jih podpirajo sindikalni funkcionarji v imperialističnih državah, odločno nasprotujejo bangladeški sindikati in aktivisti za delavske pravice, zato jih ne zagovarjata IndustriALL in UNI, v katera so vključeni tudi nekateri bangladeški sindikati. Dr. Supacaj Paničpakdi, generalni

34 Gl.: <http://www.aflcio.org/Press-room/Press-releases/Statement-by-aFl-Cio-President-richard-Trumka-on-news-that-U.S.-Government-Plans-to-Suspend-Bangladesh-s-Trade-Benefits>.

35 »US suspends GSP for Bangladesh«, *Daily Star*, 28. junij 2013, <http://archive.thedailystar.net/beta2/news/us-set-to-suspend-bangladeshs-gsp/>.

36 ILO, *Decent Work Country Profile: Bangladesh* (Ženeva: ILO, 2013).

sekretar UNCTAD-a (Konference Združenih narodov o trgovini in razvoju), je zavrnil pozive za uvedbo visokih zaščitnih carin, ker so »resna grožnja na pravih utemeljenemu svetovnemu trgovinskemu sistemu«, in dodal, da morajo države uvoznice, namesto da kaznujejo bangladeške delavce in delodajalce v imenu »delavskih pravic«, »preveriti poslovne prakse svoje maloprodajne in veleprodajne panoge, kajti težava svetovnih vrednostnih verig je to, da izkoriščajo izžemalne obrate v revnih državah, ki zagotavljajo poceni delo«. ³⁷

Ta vprašanja niso nova. Sindikalni funkcionarji in socialdemokratski politiki v imperialističnih državah si že dolgo prizadevajo zaščititi svoje delavce pred »nepošteno konkurenco« delavcev v revnih državah, pri čemer se izgovarjajo na skrb za človekove pravice v zatiranih državah. Njihovo licemerje je razgalil Palaš Baral, predstavnik UBINIG-a, bangladeškega NVO-ja, na seminarju, ki ga je sredi devetdesetih let v Londonu organizirala britanska dobrodelna organizacija War on Want:

Vprašanj »delavskih standardov« in »delavskih pravic« ne načenjajo zaradi skrbi za naše delavce niti ne, ker bi jim bilo mar za človekove pravice. Gre za neoprotekcionistična slogana, s kakršnimi poskuša vladajoči razred na Severu zamegliti resnični vzrok za ekonomsko krizo, ki jo Sever doživlja ... Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad ustvarjata pogoje za »socialni dumping« ... (nato) nekaj NVO-jev in tudi kak sindikat predlagajo, da bi nas »civilizirali« s tem, da nas izsiljujejo, ko prodajamo svoje izdelke na njihovih trgih. Nič pa nimajo povedati proti Svetovni banki, ne pritožujejo se proti strukturnemu prilagajanju in niti ne poskušajo razumeti multinacionalk ter njihovega ravnanja. (Č)e vam je dejansko mar za delovne standarde in delavske pravice, potem se povežite z bangladeškimi delavci. ³⁸

IPHONE

V primerjavi s skromnimi majicami so iPhoni in prenosniki tehnološko zapleteno blago. Njihova osupljiva kompleksnost in status ikonične blagovne znamke lahko opazovalca zlahka zaslepita, da ne vidi izkoriščevalskega in

37 Ravi Kanth Devarakonda, »New Labor Norms Could Hurt Bangladesh«, *Inter Press Service*, 13. julij 2013: <http://www.source.ly/1oSwJ#.Vizzbh7hBQi>.

38 Palash Baral (UBINIG, Policy Research for Development Alternative), »Structural Adjustment and the Global Terms of Trade: Perspectives from the Workers' Movement of Bangladesh«, referat na seminarju, ki ga je organizirala ustanova War on Want.

imperialističnega značaja družbenih in ekonomskih odnosov, ki jih utelešajo. Ne glede na to pa pri najnovejših visokotehnoških napravah vidimo iste temeljne odnose, kot jih opažamo pri preprostih oblačilih. Isto vprašanje, kot smo si ga zastavili o majici, ki jo nosimo na ramenih, si lahko zastavimo o pametnem telefonu v našem hlačnem žepu, pravzaprav o katerem koli svetovnem blagu, tj. vsakem proizvodu globaliziranega proizvodnega procesa. Vprašanje, ki smo si ga zastavili o majici, si lahko zastavimo tudi o iPhonu: koliko 1,23 milijona delavcev, zaposlenih pri podjetju Foxconn International v Šenženu na Kitajskem, ki sestavljajo Dellove prenosnike in Applove iPhone – in več deset milijonov drugih delavcev v državah z nizkimi plačami po vsem svetu, ki izdelujejo poceni polizdelke in potrošno blago za zahodne trge – prispevajo k dobičkom Della, Applu in drugih vodilnih zahodnih podjetij? Oziroma k dohodku in dobičkom storitvenih podjetij, ki jim priskrbijo stavbe, prodajajo njihovo blago na drobno itn.? Če upoštevamo BDP, statistiko trgovinskih in finančnih tokov ter konvencionalno ekonomsko vedo, je odgovor *prav nič*. Apple nima v lasti kitajskih, malezijskih in drugih proizvodnih obratov, ki izdelujejo in sestavljajo njegove izdelke. V nasprotju z obrati, ki so jih transnacionalne korporacije tradicionalno pridobivale z neposrednimi tujimi naložbami, Applovi »distancirani« dobavitelji ne ustvarjajo letnega toka repatriiranih dobičkov. Tako kot pri majicah standardna razlaga podatkov o proizvodnji in trgovini pravi, da je delež iPhonove končne prodajne cene, ki ga zajame vsako ameriško, kitajsko ali drugo podjetje, enak »dodani vrednosti«, ki jo je to podjetje prispevalo. Nobene sledi ni o kakih čezmejnih tokovih ali prenosih vrednosti, ki bi vplivali na razdelitev vrednosti med Applom in različnimi dobavitelji. Edini del Applovega dobička, ki naj bi izviral s Kitajske, je dobiček, ki nastane s prodajo njegovih izdelkov v tej državi. Kar velja za majico, narejeno v Bangladešu, velja tudi za najnovejšo elektronsko napravo: tok bogastva od kitajskih in drugih malo plačanih delavcev, ki zagotavljajo dobičke podjetij in držav Severa, v ekonomskih podatkih in možganih ekonomistov postane neviden.

IZDELKE APPLA, PA TUDI DELLA, MOTOROLE IN NASPLOH VSEH ameriških, evropskih, južnokorejskih in japonskih podjetij – po pisanju New York Timesa okrog 40 odstotkov potrošne elektronike na svetu – sestavijo v Foxconnu, glavni hčerinski družbi Hon Hai Precision Industries s sedežem na Tajvanu.³⁹ Njegov kompleks štirinajstih tovarn v Šenženu na jugu Kitajske je postal znan

39 Charles Duhigg in Keith Bradsher, »How US Lost Out on iPhone Work«, *New York Times*, 21. januar

tako zaradi svoje neznanske velikosti kot tudi zaradi štirinajstih samomorov njegovih delavcev v letu 2010 – in pa zaradi absurdnega poskusa njegovega posloводства, ki je hotelo pokazati, da mu je mar za delavce s tem, da je namestilo mreže, ki naj bi jih zadržale, če bi skočili skozi okna samskega doma. Število Foxconnovih delavcev v Šenženu je vrhunec doseglo prav v letu 2010, ko je tam delalo okrog 430.000 ljudi, nato pa se je nekoliko zmanjšalo na račun povečanja v drugih kitajskih tovarnah. Večinoma gre za mlade priseljene delavce, ki imajo pravico do prebivanja v mestu le, če so tam zaposleni, nimajo dostopa do zdravstvenega varstva in izobraževanja, ki ju zagotavlja občina, in ne morejo pripeljati s sabo svojih družin, da bi živeli skupaj. Po podatkih kitajskih oblasti je imelo leta 2013 260 milijonov delavcev uradno prebivališče v podeželskih krajih, od koder prihajajo, zaradi česa niso imeli pravic in dostopa do različnih ugodnosti v mestih, kjer trenutno živijo in delajo.⁴⁰ To je sistem *hukou*, s katerim je poskušala kitajska država pod vodstvom Kitajske komunistične partije obvladovati priseljevanje delavcev s podeželja in ustvariti poceni odvisno delovno silo za transnacionalke in njihove dobavitelje. *Hukou* ustvarja globoke družbene delitve in napetosti, zato režim obljublja spremembe, vendar se hkrati upira zahtevam po njegovi odpravi.

Marty Hart-Landsberg, ki se sklicuje na raziskavo o »desetih tovarnah, ki proizvajajo Appleove izdelke na Kitajskem, vključno s Foxconnovim obratom«, pravi:

Delavci so zaradi nizkih plač prisiljeni sprejeti nadurno delo. V večini tovarn izplačujejo osnovne plače v višini minimalne plače po krajevnih predpisih (okrog 200 dolarjev na mesec), tako da morajo delavci opraviti veliko nadur, če se hočejo preživljati ... V večini tovarn so v povprečju opravili od 100 do 130 nadur na mesec, v obdobju največje proizvodnje pa od 150 do 180 nadur na mesec, kar je precej nad kitajskimi zakonskimi omejitvami. V času največje proizvodnje v večini tovarn delavci v glavnem delajo 11 ur vsak dan, tudi ob koncih tedna in praznikih. Praviloma si lahko vzamejo prost dan enkrat na mesec, toda v času največje proizvodnje so lahko brez prostega dneva tudi po več mesecev.⁴¹

2012. Dostopno na: <http://www.nytimes.com/2012/01/22/business/apple-america-and-a-squeezed-middle-class.html>.

40 Ta ogromna delovna sila, ki je plod številčno gledano največjih selitev prebivalstva v zgodovini, predstavlja 40 odstotkov kitajske delovne sile in presega število vseh evropskih delavcev.

41 Marty Hart-Landsberg, »Apple and the Labor Process«, 2012: <http://blogs.lclark.edu/hart-landsberg/>. – Kitajska delovna zakonodaja omejuje nadurno delo na 36 ur mesečno.